

in the Modern National State adlı eseri bu faaliyetlerin ürünüdür. 1971'de emekliye ayrıldıysa da çeşitli fonlarla araştırmalarına devam etti. 1969-1978 yılları arasında Committee of Management of the Middle East Centre'in başkanlığını yürüttü. 1980 yılına kadar bazı aralıklarla Society for Near Eastern Studies'in başkanı olarak görev yaptı. Akademik çalışmalarının yanında yahudi-hıristiyan ilişkilerinin daha iyi hale getirilmesi, yahudi kurumlarında sosyal etkinliklerin geliştirilmesi ve gençlerin eğitimi gibi pratik-kamusal alanlarda da çalışan Rosenthal 5 Temmuz 1991'de Cambridge'de öldü.

Rosenthal'in çalışma alanı genelde yahudi felsefesi ve İslâm siyaset felsefesidir. Yahudilik söz konusu olduğunda asıl uzmanlık alanını özellikle Ortaçağ yahudi felsefesi ve tefsirciliği teşkil eder. Yahudiliğe bakışı tarihçi-kritik perspektiften olup dönemin modernist ve reformist anlayışını yansıtır. İslâm'la ilgili çalışmalarında yahudi ve İslâm düşüncesi arasındaki ilişkilerle İslâm'da siyaset felsefesi gibi meseleler ele alınır. Rosenthal'in İslâm ve Yahudilik münasebetleri konusunda kısmen popüler tarzda yazdığı *Judaism and Islam* adlı eserindeki tezi, Yahudiliğin İslâm'ın ortaya çıkışını etkilediği ve Ortaçağ'dan itibaren özellikle İslâm felsefesi, tefsiri ve hukukunun aynı kategorideki yahudi çalışmalarını şekillendirdiği esasına dayanır. İslâm siyaset felsefesine dair en önemli eseri sayılan *Political Thought in Medieval Islam*'da ise İslâm devlet anlayışının oluşumundaki tarihî, felsefî ve hukukî fenomenlerin rollerini inceler. Sünnî hilâfet teorisinin teşekkülünde Mâverî'nin önemi vurgular. Aynı bağlamda Gazzâlî, İbn Teymiyye ve İbn Haldûn gibi düşünürlerin fikirlerini ele alır. Kitabın ikinci bölümünde Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Bâcce ve İbn Rüşd gibi filozoflar ile bazı Osmanlı fikir adamlarının siyaset felsefesine dair görüşlerini irdeler. Ona göre İslâm siyaset teorisinin temelinde Aristo ve Eflâtun'a kadar çıkan yabancı etkilerin rolü varsa da İslâm düşünürleri, bütün bunları tamamen kendilerine has bir yapı olacak şekilde otantik hale getirmişlerdir.

Eserleri: *Ibn Khaldun's Gedanken über den Staat: ein Beitrag zur Geschichte der mittelalterlichen Staatslehre* (Münich-Berlin 1932), *Political Thought in Medieval Islam: An Introductory Outline* (Cambridge 1958), *Judaism and Islam* (London 1961), *Islam in the Modern National State* (Cambridge 1965), *Averroes's Commentary on*

Plato's Republic (Cambridge 1956, 1969; Eflâtun'a ait *Devlet*'in İbn Rüşd tarafından yapılan özetinin İngilizce tercümesidir), *Studia Semitica* (Cambridge 1971).

BİBLİYOGRAFYA :

E. I. J. Rosenthal, *Political Thought in Medieval Islam: An Introductory Outline*, Cambridge 1958, s. 1-13; a.m.f., *Judaism and Islam*, London 1961, s. 1-10; a.m.f., *Ortaçağ'da İslâm Siyaset Düşüncesi* (trc. Ali Çaksu), İstanbul 1996, s. 9-18; a.m.f., *Judaism, Philosophy, Culture: Selected Studies by E. I. J. Rosenthal*, London 2001, s. 1-7; a.m.f., "Farabî'nin Felsefesinde Siyasetin Yeri" (trc. Bayram Ali Çetinkaya), *İslâmî Araştırmalar*, XVIII/2, Ankara 2005, s. 169-181; *Interpreting the Hebrew Bible: Essays in Honour of E. I. J. Rosenthal* (ed. J. A. Emerton – Stefan C. Reif), London 1982; Stefan C. Reif, "Erwin I. J. Rosenthal: A Biographical Appreciation", a.e., s. 1-26.

KÜRŞAT DEMİRCİ

RUANDA

Orta Afrika'da bir ülke.

Afrika'nın ortasında denize kıyısı olmayan ve ekvator çizgisinin güneyinde kalan ülkelerden biri olup, kuzeyde Uganda, batı ve kuzeybatıda Kongo Demokratik Cumhuriyeti, güneyde Burundi, doğuda Tanzanya ile komşudur. Resmî adı Ruanda dilinde (Kinyarwanda) Repubulika y'u Rwanda, Fransızca'da Republique Rwanda, İngilizce'de Republic of Rwanda'dır. Küçük bir ülke olan Ruanda'nın yüzölçümü 26.338 km², nüfusu 11,5 milyon (2012) civarındadır, başşehri Kigali'dir (310.000 nüfus). Diğer önemli şehirleri Giterama, Butarame, Ruhengery ve Gisenyi'dir. Yerel dil olan Kinyarwanda'nın yanı sıra Fransızca ve İngilizce de ülkenin resmî dilidir. Sevâhilî resmî dil olmamakla birlikte ülkede yaygındır. Petrol bulunmayan ülke göller (en büyük gölü: 1677 km² genişliğindeki Kivu gölü) ve nehirler gibi su kaynaklarının bolluğu, iklimi sayesinde özellikle ülkenin kuzeybatısında çok verimli tarım arazilerine sahiptir. Başlıca ihraç ürünleri kahve, çay ve yer altı kaynağı olan kasiterittir (kalay cevheri).

Ruanda'da ilk yerleşimin milâttan önce 8000'lere kadar gittiği tahmin edilmektedir. Afrika'nın göller bölgesinde yer aldığı ve zengin su kaynaklarına sahip olduğundan milâttan önce 700'lerde başlayan Bantu göçleri sonucunda günümüzde ülkedeki iki büyük etnik grup olan Hutular ve Tutsiler, Ruanda topraklarına yerleşti. Ruanda tarihinde Tutsiler daima yönetici sınıf olarak arazi sahibi oldu, Hutular ise daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraştı.

XV. yüzyılda bölgedeki kabileler Buganda, Bunyoro, Toro, Ankole, Ruanda ve Burundi gibi ilk devlet yapıları olan küçük krallıklar oluşturmaya başladılar. XVIII. yüzyıldan itibaren Tutsiler güçlendi. Tutsi kökenli Ruanda Krallığı bilhassa XIX. yüzyılda bölgeyi nüfuzu altına aldı. 1853-1895 yılları arasında Ruanda kralı olan Kigeri Rwabugiri döneminde ülke idarı ve askerî bakımdan en güçlü yıllarını yaşadı. Güçlü bir ordu kurarak ülke topraklarını kuzey ve doğu yönünde genişleten Kigeri ülkeye yabancıların girişini yasakladı. Öte yandan 1884'te yapılan Berlin Konferansı ile Ruanda, Almanya Doğu Afrikası sömürge yönetimine bırakılmakla birlikte Almanya ancak 1894'ten itibaren bölgede otorite kurabildi. Bununla birlikte Ruanda kralı ve mahallî yönetim varlığını sürdürdü. Alman orduları 1897'de Ruanda'yı tamamen işgal etti.

Ruanda kralları yabancıların bölgeye girmesine uzun süre direnmekle birlikte XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülke Avrupalı kâşifler ve misyonerler tarafından ziyaret edilmeye başlandı, 1898'de ilk misyoner teşkilâtı kuruldu. Özellikle XX. yüzyılın başlarında yoğunlaşan Protestan misyoner faaliyetleriyle ülkede Hıristiyanlık yayıldı. I. Dünya Savaşı'nda Almanya ve müttefiklerinin yenilmesinin ardından 1919'daki Versailles Barış Antlaşması ile Ruanda ve Burundi, Belçika'ya bırakıldı. Belçika manda yönetimi sağlık, eğitim, tarım gibi alanlarda projeler yaptı ve bu dönemde ülkede kahve üretilmeye başlandı. Belçikalılar tarafından kurulan Katolik misyoner teşkilâtı halkın büyük kısmını hıristiyanlaştırdı. Ruanda kralları da Hıristiyanlığı kabul edince ülke resmen hıristiyan bir devlet haline geldi. Ancak Belçika idaresi daha önce Almanlar'ın yaptığı gibi Hutular karşısında Tutsiler'in üstünlüğünü tanıyarak etnik gerilimin ve sınıf farklılıklarının güçlenmesine yol açtı. 1950'li yıllarda Ruanda'da ilk siyasî partiler kuruldu. Ancak bu partiler Hutu ve Tutsi gruplarının etnik bölünmüşlüğü'nün bir yansımasıydı. 1959'da Tutsiler'in elinde bulunan monarşiye karşı gerçekleştirilen Hutu isyanı oldukça kanlı oldu. 1961'de yapılan referandumla monarşi yönetimi ilga edilerek cumhuriyete geçildi. Burundi'den ayrılan Ruanda 1 Temmuz 1962'de bağımsızlığını ilân etti. Devlet başkanlığına Grégoire Kayibanda seçildi. Ancak Hutular ile Tutsiler arasındaki gerilim ve tartışmalar devam etti. İkinci defa başkanlık seçimlerini kazanan Grégoire Kayibanda 1 Temmuz 1973'te Hutu asıllı General Juve-

nal Habyarimana tarafından bir darbeye devrildi. Habyarimana 1978, 1983 ve 1988 seçimlerini de kazanarak devlet başkanlığını sürdürdü.

1990'da mülteci Tutsiler'den oluşan Ruanda Vatansaver Cephesi isyan ederek Ruanda'nın kuzeyini ele geçirince ülkede iç savaş çıktı. 1993'te Ruanda yönetimiyle isyancılar arasındaki ateşkes, devlet başkanı Juvenal Habyarimana'yı taşıyan uçağın 1994'te düşürülmesi, devlet başkanının ölümüyle sona erdi ve Hutu çoğunluğuna mensup silâhlı güçlerce "Ruanda soykırımı" olarak bilinen katliam başlatıldı. Nisan ve temmuz (1994) arasındaki üç aylık süre içerisinde çoğunluğu Tutsiler'den ve ılımlı Hutular'dan oluşan 1 milyona yakın Ruandalı öldürüldü. Buna rağmen Ruanda Vatansaver Cephesi aynı yıl ülkenin büyük kısmını hâkimiyeti altına aldı. Bu esnada Hutular'a mensup 2 milyondan fazla kişi komşu ülkelere iltica etti. Birleşmiş Milletler'in Kasım 1994'te kurduğu Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi soykırım suçlularını çeşitli cezalara çarptırdı ve ülkede geçici bir istikrar sağlandı. Yedi yılda bir yapılan seçimler yoluyla başkanlık sistemiyle yönetilen Ruanda'da 1994'teki soykırımın ardından başkan seçilen Pasteur Bizimungu 2000 yılında görevinden istifa edince devlet başkanlığına getirilen Paul Kagame 2003 ve 2010 seçimlerini arka arkaya kazanarak halen görevine devam etmektedir. Günümüzde Ruanda'da toplumun % 85'ini Hutular, % 15'ini Tutsiler oluşturur. Ruanda halkının % 93'ü hristiyan, % 5'i müslümandır.

Ülkede İslâmiyet. Ruanda toprakları ancak 1890'lardan itibaren içlerinde müslüman tâcirlerin de bulunduğu tüccarlara açıldı. Böylece Doğu Afrika'nın sahil bölgelerindeki müslümanlar Ruanda halkıyla doğrudan ticaret yapmaya başladı. Özellikle Zengibar'ın önemli bir müslüman ticaret merkezi olması Ruanda'da İslâm'ın yayılmasında rol oynadı. Zengibarlı müslümanlar Ruanda'nın doğu sınırında Kefura adı verilen ilk ticaret merkezi kurdular. Ruanda'da İslâmiyet müslüman tüccarlar vasıtasıyla yayılmaya başladı. Ruanda'ya İslâm'ın girişi hakkında bilinenler büyük ölçüde Avrupalı seyyah ve misyonerlerin verdikleri bilgilere dayanmaktadır. 1890'lara kadar yabancılara kapalı olan Ruanda'ya ilk gelen Batılı gazeteci ve kâşiflerden Henry Morton Stanley hatıralarında (1876 ve 1889 yılları) müslüman Arap tüccarların Ruanda sınırlarına gelmesiyle ilgili ilk bilgileri verir ve Ahmed İbrâhim adlı müslüman bir tâcirden bah-

Gakenge'da Ömer b. Abdülaziz Camii – Ruanda

seder. 1894'te işgalci Alman ordusuyla birlikte Ruanda'ya Doğu Afrika'nın sahil bölgesinden müslüman askerler de geldi. Alman sömürge yönetiminde çalışan müslüman öğretmenler ve memurlar da Ruanda'da İslâmiyet'in yayılmasında etkili oldular. Müslüman tüccarlar özellikle Tebure, Tanga ve Bukuba gibi komşu yerleşim merkezleri vasıtasıyla Ruanda'ya nüfuz ettiler ve 1901'de o dönemde ülkenin başşehri olan Nyanza, ardından Kivu gölü kıyısında bir ticaret merkezi kurdular. Misyoner kayıtlarından, 1910'lara gelindiğinde Ruanda'da Arap ve Sevâhilî müslümanların sayısının arttığı ve İslâm kültürünün yayıldığı anlaşılmaktadır. Müslümanlar 1908'de kurulan yeni başşehir Kigali'de ilk camilerini 1914'te inşa ettiler. Bir müddet sonra Alman sömürge yönetimi Ruanda'da İslâm'ın yayılmasından rahatsız oldu ve buna karşı bazı önlemler aldı, hristiyan misyonerleri teşvik etti.

Ruanda'da İslâmiyet, Doğu Afrika ülkelerinde olduğu gibi bazan siyasî açıdan etkin ve önemli roller üstlenmiş olsa da fazla yaygınlık kazanmamıştır. Ülkede İslâmiyet, misyoner teşkilâtları ve yönetimin iş birliğiyle aldıkları önlemler neticesinde putperest-animist kabilelerin hâkim olduğu kırsaldan ziyade, Kigali ile Butarame gibi şehirlerde ve "Sevâhilî mahalleleri" adı verilen belirli bölgelerde yayıldı. Alman sömürge yönetimi altındaki Ruanda kralları da yeni müslüman olanların aile ve kabileleriyle yaşamasına engel olarak İslâm'ın yayılmasına karşı tedbirler aldılar. Bu dönemde resmî eğitim kilise okulları tarafından verildiğinden müslümanların ayrı eğitim müesseseleri kurmalarına müsaade edilmedi.

Müslümanlar, 1962'de Ruanda'nın bağımsızlığını kazanması ve Arap devlet-

leriyle iyi ilişkiler kurmasının ardından eğitim ve İslâm'a davet hususunda daha özgür bir ortama kavuştu. Juvenal Habyarimana döneminde Kigali'de cami ve Arapça İslâmî eğitimin yapıldığı bir liseden oluşan kültür merkezi kurdular. Bu merkez aynı zamanda çeşitli yayımlar yapmaktadır. Günümüzde Ruanda'da pek çok cami ve İslâmî cemiyet vardır. Müslümanlar özel okullar açabilmekte olup ramazan bayramı devlet tarafından resmî tatil olarak kabul edilmiştir. Özellikle 1994 katliamının ardından Ruanda'da ihtidalar artmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmud Brelvi, *Islam in Africa*, Lahore 1964, s. 522-523, ayrıca bk. İndeks; *The Cambridge History of Africa* (ed. M. Crowder), Cambridge 1984, VIII, 734-735, ayrıca bk. İndeks; Abdülmelik Avde v.dğr., *el-‘Arab ve İfrîkiyâ*, Beyrut 1987, s. 32-36, 151, 156-158; *Târihu İfrîkiyâ el-‘am*, Paris 1988, III, 513-516, ayrıca bk. İndeks; Muhammad Zuhi Yakan, *Almanac of African Peoples and Nations*, New Brunswick 1999, s. 22, 95, 361-362, 682-683; Ali A. Mazrui, *Afrikalılar: Üç Farklı Kültürel Miras* (trc. Yusuf Kaplan), İstanbul 1992, s. 99, 203, 205; E. Isichei, *A History of Christianity in Africa*, London 1995, s. 246-247; M. Ben Arrous, "Le génocide rwandais dans la presse de Dakar", *Médias et conflits en Afrique*, Paris 2001, s. 89-116; T. Longman, "Rwanda", *Countries and Their Cultures* (ed. M. Ember – C. R. Ember), New York 2001, III, 1872-1883; R. E. Gribbin, *In the Aftermath of Genocide: The US Role in Rwanda*, New York 2005; R. J. Reid, *A History of Modern Africa: 1800 to the Present*, Chichester 2012, s. 52-53, 168, 172, 180, 221, 262, 264, 278, 336, 341, 344, 347, 349; R. M. Benda, *The Test of Faith: Christians and Muslims in the Rwandan Genocide* (doktora tezi, 2012), The University of Manchester; Omar Hassan Kasule, "Muslims in Rwanda: A Status Report", *JIMMA*, IV/1-2 (1982), s. 133-144; Muhammed Süleyman el-Kâidi, "Kıışattı dühûlî'l-İslâm ilâ Rû'anda", *Mecelletü Külliyyeti'd-da'veti'l-İslâmiyye*, VII, Trablus 1995, s. 525-547; Muhammed Süleyman, "Rû'anda", *el-Mevsû'atü'l-'Arabiyye*, Dimaşk 2004, X, 19-22.

CENGİZ TOMAR

RÛHÎ el-HÂLİDÎ

(bk. HÂLİDÎ, Rûhî).

RÛZBEYÂNÎ

(روزبایانی)

Muhammed Cemil Bendî
b. Melâ Ahmed Bekr Rûzbeyânî
(1913-2001)

Iraklı tarihçi.

2 Temmuz 1913 tarihinde Kerkük vilâyetine bağlı Karahasana nahiyesinin Furkân köyünde doğdu. Goran kabilesinin Rûzbeyânî aşiretine mensuptur. İlk eğiti-